

Dubravka Oraić Tolić, Ernő Kulcsár Szabó (ur.)

Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima

Zagreb: FF press, 2006, 344 str.

Kao rezultat simpozija održanog u Lovranu u svibnju 2004. na temu »Identitet i razlika: hrvatski i mađarski kulturni stereotipi« nastao je zbornik *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Naslov zbornika odražava proširenje osnovne teme simpozija. U raznovrsnim prilogima hrvatskih, mađarskih, slovačkih i njemačkih autora problematiziraju se različiti oblici stereotipâ i šira književna građa od prvotno zamišljene teme, mađarskih i hrvatskih kulturnih stereotipa.

Kao što u predgovoru urednica zbornika Dubravka Oraić Tolić kaže, sve radove u zborniku povezuju tri osnovne ideje. Radovima je zajedničko ispitivanje statusa stereotipâ kao društvenih konstrukata, u njima se naglasak stavlja na uzajamni odnos »vlastito – tuđe« odnosno na činjenicu da se vlastiti identitet, između ostaloga, definira naglašavanjem razlike prema stranom, tuđem, i na kraju, radove povezuje i činjenica da se autori bave odnosom prema stereotipima u znanosti.

Zbornik je podijeljen na dva dijela. U prvome su dijelu teorijski usmjereni prilozi u kojima se ispituje uloga stereotipâ, njihova spoznajna snaga te načini istraživanja kako književnih stereotipa tako i onih prisutnih u drugim umjetnostima, primjerice likovnoj (Z. Kékesi). U drugome dijelu zbornika nalaze se tekstovi koji se bave raznolikom književnom građom, kao i kazalištem (M. Car, B. Kricsfalusi), ali autori već poznatoj problematici pristupaju na nov način. Tu je riječ prije svega o nacionalnim i etničkim stereotipima u srednjoeuropskim književnostima te

istraživanju njihove uloge u izgradnji vlastita identiteta i stvaranju slike o sebi i drugima.

Dubravka Oraić Tolić bavi se kulturnim stereotipima i njihovom ulogom u stvaranju identiteta (kulturnih, nacionalnih, etničkih) te oblikovanju simboličkih svjetova pojedinih nacija. Autorica navodi postmodernu teoriju diskursa, prema kojoj se nacija može svesti na »naraciju«, odnosno priču o kolektivnom identitetu, a stereotipi (autostereotipi ili heterostereotipi) mogu se prema njezinu mišljenju u tom kontekstu smatrati »okamenjenim identitetskim slikama« nacionalnih identiteta. Osim elaboriranja strategija važnih za tvorbu modernih identiteta i naglašavanja različitih odnosa moderne i postmoderne prema stereotipima – prva izbjegava bavljenje njima, a druga ih nastoji dekonstruirati radi otkrivanja ideja i želja koje se nalaze iza njih – središnje mjesto u tekstu zauzima jedan oblik modernih nacionalnih imagologija, fenomen »diseminacije nacije«. Autorica se bavi problemom konstituiranja hrvatskoga nacionalnog identiteta odnosno nemogućnošću »konstituiranja jasnog i jednoznačnog patriotskog govora«. To smatra posljedicom devetnaestostoljetne hrvatske politike i rascjepa između dvije ideologije, kroto-centrične, reprezentirane kroz pravašku ideologiju, i jugoslavenske ideje, promovirane kroz narodnjaštvo. Autorica naime drži da su razilaženje tih dviju ideologija i diseminacija tih dviju ideja, praćenih dvjema različitim imagologijama, spriječili tvorbu »stabilnog nacionalnog identiteta« i odgodili utemeljenje samostalne hrvatske države za kraj 20. stoljeća. Ta identitetska lutanja i prijelazi prisutni su i kod hrvatskih pisaca i intelektualaca u drugoj polovini 19. i u 20. stoljeću. Autorica završava prilog tvrdnjom da su ideološki i imagološki stereotipi te određena podvojenost u obliku sukoba između »globalista i tribalista, eurofila i euroskeptika« i sl. prisutni u hrvatskoj kulturi i na početku 21. stoljeća.

Viktor Žmegač analizira predodžbe o Njemačkoj i Nijemcima od romantizma do danas. Polazeći od knjige Madame de Staël *O Njemačkoj* iz 1813., autor analizira njezin velik utjecaj u europskim okvirima i naglašava da je snažno utjecala na europsko oblikovanje slike i stvaranje predodžbi o Njemačkoj i Nijemcima. Naglašava izniman učinak knjige, koja je u samo nekoliko desetljeća uspjela srušiti stare, dotad prevladavajuće predodžbe o Nijemcima kao barbarima i neotesanim ljudima. Neke izjave i opažanja zabilježeni u knjizi prerasli su u stereotip o Nijemcima, koji se može sažeti izjavom da su Nijemci »narod pjesnika i mislilaca«. Prateći transformaciju toga stereotipa, autor nagovještava njegovu zamjenu početkom 20. stoljeća sasvim drugim klišejom, koji govori o Nijemcima kao o naciji uz koju se veže tehnička perfekcija.

Dok Žmegač izlazi iz začaranoga kruga predrasuda, ideoloških etiketiranja i opasnih floskula vidi u povijesti kao »najboljoj teoriji« odnosno u »povijesnom promatranju lišenom predrasuda«, István M. Fehér na tragu filozofske hermeneutike smatra da su predrasude sastavni dio povijesnoga pojedinca. Fehér naime suprotstavlja stajališta prosvjetiteljskog racionalizma i partikularno-individualno usmjerena romantizma te ističe da je svojevrsnu posredničku funkciju između tih suprotstavljenih stajališta pokušala u 20. stoljeću odigrati filozofska hermeneutika. U tom kontekstu, smatra Fehér, predrasude i stereotipe valja shvatiti kao preduvjete međusobnog razumijevanja, a ne kao zapreku. Na kulturne stereotipe autor gleda kao na neizostavne sastavnice tvorbe identiteta te ustvrđuje da nema tvorbe identiteta bez iskustva tuđega.

István Fried u svome se tekstu bavi, između ostaloga, pitanjem odnosa između vlastitoga i tuđeg u imagologiji, a posebnu pozornost pridaje hrvatsko-mađarskim odnosima u hrvatskoj (Krlježa, Kumičić, Gjalski) i mađarskoj književnosti (Cécile Tormay). U sre-

dištu autorova razmatranja jest interaktivni odnos umjetnosti i nacionalne svijesti te na određeni način kružno kretanje stereotipâ, od umjetnosti preko historiografije do »jezičnih umjetničkih djela«. Osim toga naglašava da upravo interpretacija stereotipâ i različita kulturna iskustva predstavljaju korak prema rušenju predrasuda i »prevladavanju podjele na vlastito i tuđe«.

Zoltán Kékesi bavi se tekstovima mađarskoga kritičara i teoretičara Ernőa Kállaija, koji je početkom 20. stoljeća »istraživao (nacionalne) umjetničke postavke avangardnih strujanja«. Analizirajući razne Kállaijeve članke, autor izdvaja njegovo nastojanje da poveže umjetničke osobitosti avangardnih pokreta s utjecajima pojedinih nacionalno određenih oblika kulturnog izražavanja. Svoju tezu nastoji objasniti i potvrditi na raznim primjerima iz umjetnosti nizozemskoga i ruskog avangardizma.

U drugom dijelu knjige nalazi se petnaest priloga u kojima se autori bave kulturnim i nacionalnim stereotipima i slikama »drugih« u hrvatskoj, njemačkoj i mađarskoj književnosti, nastankom stereotipa u glazbenome zabavnom kazalištu te problemom kulturne industrije i njezine uloge u afirmaciji kulturnoga identiteta. Prilozi se bave stereotipima i slikama u različitim književnim oblicima iz različitih razdoblja i različite provenijencije, od slike Mađara u hrvatskim ranonovovjekovnim tekstovima (D. Dukić) preko slike Hrvata u suvremenoj književnosti njemačkoga govornog područja (U. Dronske) do nacionalnih stereotipâ u mađarskoj lirici (G. Eisemann, G. Bednatics). Nadalje, problematizira se uloga pojedinih književnih djela u konstituiranju nacionalnog identiteta (Á. Hansági, na primjeru klasika mađarskoga romana 19. stoljeća) odnosno ambivalentnost u nacionalnom određenju glavnog lika ovisno u kojoj se nacionalnoj književnosti drama pojavljuje (M. Bobinac o drami *Zrinski* Theodora Körnera). Peter Zajac uz različite interpretacije Hašekova Švejka

nudi i novu, prema kojoj je taj roman »rezultat Hašekova rada sa stereotipima«, a *Švejka* ne treba shvatiti kao »osobu ili lik, nego kao praznu retoričku figuru, koju ispunjavaju priče drugih«. O stereotipnim predodžbama i klišejima u literaturi za djecu govore dva priloga. Jedan se bavi bajkom i modelima stereotipâ koji se javljaju u njoj (B. Katušić), a drugi tematizira sliku djeteta u hrvatskome dječjem romanu 20. stoljeća (D. Zima).

Zbornik *Kulturni stereotipi* svojim raznolikim, kvalitetnim i sadržajnim prilogima predstavlja važan doprinos hrvatskome teorijskom diskursu, otvarajući nove mogućnosti i načine istraživanja i bavljenja stereotipima, ne samo u književnosti nego i u drugim znanstvenim područjima.

Sanja Lazanin

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Rajko Đurić

Povijest Roma: prije i poslije Auschwitza

Zagreb: Prosvjeta, 2007, 269 str.

Knjiga Rajka Đurića *Povijest Roma: prije i poslije Auschwitzta* u izdanju zagrebačke Prosvjete ponešto je izmijenjeno izdanje njegove knjige (u suradnji s Jörgom Beckenom i A. Bertoltom Bengschom) *Ohne Heim – ohne Grab: Die Geschichte der Roma und Sinti* (Aufbau-Verlag, Berlin, 1996).

Već sam naslov knjige jasno i nedvosmisleno odražava autorovu namjeru i njegov stav. Namjera je bila da na jednome mjestu sažme turbnu i tegobnu povijest svoga naroda bez domovine, razasuta po cijelome svijetu. Razumijevanje te povijesti izrazio je podnaslovom »prije i poslije Auschwitzta« – autor naime holokaust shvaća njezinom središnjom temom. Užas holokausta zapravo je

najdrastičnije stradanje u nizu neprekidnih progona Roma, naroda koji živi u dijaspori. Što autor o povijesti svoga naroda misli, implicitno je izrazio i izborom mota kojime počinje svoje historiografsko djelo, mišlju Mahatme Gandhija da je najsretniji onaj narod koji nema povijest. Đurić i ne pomišlja da bi trebao objasniti izbor svoga mota jer zna da će svakom čitatelju biti jasan smisao Gandhijevih riječi nakon što pročita ovako napisanu romsku povijest, povijest pisanu iznutra, iz dubine proživljena nezadovoljstva nesretnom sudbinom vlastita naroda.

Knjiga je podijeljena na pet cjelina (uvod, opsežan pregled po zemljama, kraća poglavlja o progonima i holokaustu, politikama i vođama te zaključak). Najviše prostora posvećeno je pregledu po zemljama, koji počinje romskom pradomovinom Indijom i obrazlaganjem teze o indijskom podrijetlu Roma, nastavlja smjerovima seljenja te završava Latinskom Amerikom. Pregled povijesti Roma u svakoj pojedinoj zemlji počinje općenitim podacima o zemlji, potom se izlaže povijest Roma u toj zemlji, a završava se sažetim pregledom prinosa Roma kulturi pojedine zemlje, znanstvenih istraživanja vezanih uz romsku populaciju i pisanja domaćih autora o Romima te pregledom romskih udruga i političkih stranaka u toj zemlji, ako postoje. Takav društvenopovijesni pregled romske povijesti upotpunjuje sliku o razsutosti Roma diljem svijeta i problemima s kojima su se suočavali tijekom povijesti, a suočavaju se i danas. Povijest se, dakako, ne može promijeniti, no njezin gorak okus još je gorči zbog činjenice da su pomaci nabolje mali ili ih nema. Autor to otvoreno i argumentirano, gotovo grubo, naznačuje u opisu današnje romske situacije u pojedinim zemljama, pri čemu je obuhvatio gotovo čitav svijet.

Tako iznutra opisana povijest i sadašnjost Roma oslobođena je relativizacija kojima se u svojim interpretacijama znaju uteći i najracionalniji i najobjektivniji povjesničari i